

РОДНАЕ СЛОВА. 2014. № 10.С.72-76, № 11.С.71-76

НЕ ТОЛЬКІ ПАЛІТЫК, АЛЕ ВУЧОНЫ І ПУБЛІЦЫСТ

Шаноўныя чытачы часопіса “Роднае слова”!

Паспрабуйце адказаць на пытанне: “Хто быў заснавальнікам і фак тычным кіраўніком, бадай, самых вядомых газет у беларускай гісторыі- “Нашай Долі” і “Нашай Нівы”?

Адчуваю, што вы задумаліся і спрабуеце ўспомніць. А цяпер адказваю:

“Адным з заснавальнікаў і фактычных кіраўнікоў “Нашай долі” і “Нашай нівы” быў Антон Луцкевіч.

Выдатны беларускі вучоны-філосаф Уладзімір Конан у 1999 годзе падкрэсліваў:

“Сёння мы ведаем, што душою “Нашай Нівы” яе “рухавіком” і (разам з іншымі лідэрамі беларускага руху) “генератарам” яе ідэй, якія ішлі ў народ і вярталіся ў газету, пераўвасабляючыся ў люстэрка народнай экзістэнцыі, былі найперш браты Іван і Антон Луцкевічы. Але якраз іх не адразу заўважыць чытач, які ўпершыню бярэ ў рукі “Нашу Ніву”, папярэдне не вывучыўшы хоць бы яе фрагментарных архіваў (яны ў 60-я гады фактычна былі закрытыя),.. успамінаў рэпрэсаваных беларускіх дзеячаў ды іншай “спецфондаўскай літаратуры.Іван рэдка выступаў у друку...Яго брата Антона прафесійным палітыкам зрабіла жыццё, лёс бацькаўшчыны. Па сваім прызначэнні і таленце гэта быў даследчык, эстэтык, публіцыст. літаратурны крытык, лектар і настаўнік. Каб выратаваць “Нашу Ніву” ад няўмольных рэпрэсіяў, ён выводзіў на літаратурную авансцэну адносна лаяльных, “ні в чём прадосудительном не замеченных” , паводле стандартных вызначэнняў жандараў, рэдактараў (З.Вольскі, Аляксандр Уласаў),.. папулярнага ў народзе “беспартыйнага” Янку Купалу, іншых пісьменнікаў, а сам заставаўся ў ценю сваёй газеты ананімным аўтарам шматлікіх яе рэдакцыйных і “бягучых” матэрыялаў”.

(У.Конан. Філасофія і эстэтыка нацыянальнага адраджэння//Крыніца-1999 - №4-5 – С.27-28).

Дапытлівым чытачам нашага часопіса ” асоба Антона Іванавіча Луцкевіча ўяўляецца ў першую чаргу як асоба вядомага беларускага палітычнага і грамадскага дзеяча. І гэты бок яго дзейнасці даволі поўна і цікава разгледжаны польскім даследчыкам Аляксандрай Бергман у біяграфічным нарысе “Антон Луцкевіч” і вядомым беларускім даследчыкам Анатолем Сідарэвічам у шматлікіх артыкулах і главах з кнігі.

Але акрамя гэтага, А.І.Луцкевіч быў таленавітым і арыгінальным гісторыкам, этнографам, палітолагам, публіцыстам, літаратуразнаўцам, літаратурным крытыкам, культуралагам, педагогам і перакладчыкам. Менавіта гэтым напрамкам яго дзейнасці прысвечаны дадзены артыкул. Што датычыцца пытання “Антон Луцкевіч” як літаратурны крытык”, т о яго даволі аб’ектыўна раскрыў беларускі даследчык А.Бяляцкі.

Шчыра кажучы, і сёння – больш чым сем дзесяцігоддзяў пасля яго смерці, на вялікі жаль, яго творчая спадчына Антона Луцкевіча ва многім застаецца недаацэненай і незапатрабаванай. Нават калі шэраг даследчыкаў выкарыстоўваюць яго працы, яны не спасылаюцца на аўтара.

Чаго толькі не здаралася ў жыцці гэтай неардынарнай асобы?

У 1923 годзе польская разведка перахапіла ліст старшыні ЦВК і СНК БССР А.Чарвякова да А.Луцкевіча. які сведчыў аб выкананні апошнім задання Масквы, атрымання грошай з Беларускай ССР.

У кастрычніку 1927 года А.Навіна (А.І.Луцкевіч) быў арыштаваны польскімі ўладамі па абвінавачванні ў супрацоўніцтве з нямецкай і савецкімі разведкамі, але потым апраўданы.

ЯК АЦЭНЬВАЛІ ДЗЕЙНАСЦЬ АНТОНА ЛУЦКЕВІЧА Ў КАНЦЫ

1920-х – 1980-х гадах

Меней чым праз два гады – 27 ліпеня 1929 года газета “Звязда” ў артыкуле “Беларускі наступальны шавінізм і нацыянал-дэмакратызм”, дзе крытыкаваліся погляды Жылуновіча, Зарэцкага і Глыбоцкага, пісала:

“Гэта патрэбна таксама польскаму фашызму і яго прыслужнікам (Луцкевіч, Астроўскі і інш.), якія ўсімі мерамі імкнуцца паслабіць сувязь, што злучае нацыянальныя савецкія рэспублікі ў адзіны Саюз, і якія ліхаманкава рыхтуюць плацдарм для нападу на СССР”.

У тым жа 1929 годзе газета “Рабочий» у артыкуле «Лазутчык класавага ворага», накіраваным супраць беларускага пісьменніка М.Зарэцкага, адзначала:

“Самобытная” Польша охраняет “культурный” Запад от большевиков. Пілсудчыкам момогают беларусские фашысты – Луцкевич и др., которые орудуют в Западной Белоруссии. И последние находят своих подпевал у нас, в Советской Белоруссии, в лице Зарецкого”.

А загадчык адзела агітацыі, прапаганды і друку ЦК КП(б)Б А.А.Сянкевіч адкрыта падкрэсліў:

“Нужно прямо сказать, что попутчиком фашиста Антона Луцкевича здесь, в Советской Белоруссии, является Зарецкий”.

Мала таго, у жніўні 1937 года кіраўніцтва НКУС БССР спрабавала абвінаваціць народнага пясняра Беларусі Янку Купалу ў цесных сувязях з Антонам Луцкевічам.

У “Даведцы” на імя народнага камісара ўнутраных спраў Беларусі Барыса Бермана, падпісанай намеснікам начальніка следчага адзела УДБ НКУС БССР малодшага лейтэнанта дзяржбяспекі Завадскага пад грыфам “Совершенно секретно” былі такія радкі:

“В 1927 году совместно (гаворка ідзе аб Я.Купале –Э.І.) с М.Чаротом и другими бел[орусскими] писателями по заданию к-р. нацфашистской организации ездил за границу в Польшу и Чехословакию. В Польше встречались и имели беседы о контактировании к-р. работы с..., а также известным нацфашистом в г.Вильно Луцкевичем Антоном Ивановичем...”

С Луцкевичем Антоном Ивановичем Купала поддерживает письменную связь и до последнего времени через его родного брата Луцкевича Степана Ивановича, работающего врачом 3-й Сов. Больнице, проживающего: г.Минск, Октябрьская, д.27/2».

(Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (далей –НА РБ – Э.І.). Ф.4п.Воп.210. Спр.1270. Л.117-123).

У пачатку 1930-х гадоў А.Луцкевіч поўнасьцю адышоў ад палітычнай дзейнасці.

Больш 40 гадоў назад -у 1972 годзе ў “Беларускай Савецкай Энцыклапедыі” дадзена зусім негатыўная ацэнка дзейнасці Антона Іванавіча, а ў 1986 годзе “Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі” зусім не дала кароткай біяграфічнай спраўкі аб гэтым чалавеку.

Зато энцыклапедычны даведнік “Янка Купала”, які пабачыў свет у тым жа 1986-м годзе адзначаў наступныя “грахі” гэтага палітыка:

“ЛУЦКЕВИЧ Антон Іванавіч, ідэалаг бел. бурж. – нацыяналістычнага руху...Адзін са стваральнікаў і чл.ЦК Бел. сацыяліст. Грамады (БСГ) – дробнабурж. нац. партыі леванародніцкага кірунку...У 1- сусв. вайну выступаў за стварэнне на акупіраванай кайзераўскімі вайскамі тэр.Літвы і Беларусі “Канфедэрацыі Вялікага княства Літоўскага”. Пасля Лют. рэвалюцыі ўдзельнічаў у стварэнні контррэф. Віленскай рады, абвяшчэнні т.зв. Бел. нар. рэспублікі (БНР), з ліст. 1918 узначаліў урад БНР, які вёў барацьбу з Сав. уладай. У 1919 у час акупацыі Беларусі войскамі бурж. Польшчы ўзначальваў Найвышэйшую раду БНР, якая падтрымлівала інтэрвентаў і заключыла з імі пагадненне аб уваходжанні бел. зямель у склад Польшчы” (стар.359).

З БІАГРАФІІ ВУЧОНАГА

Але так ці гэта было на самой справе?

Пазнаёмімся каратка з жыццёвым шляхам гэтага чалавека, якога сёння па праву лічаць ідэолагам нацыянальнага Адраджэння беларускага народа..

Жыццёвы шлях Антона Луцкевіча пачаўся ў літоўскім горадзе Шаўляі 29 студзеня 1884 года. Яго бацька – адстаўны капітан рпасійскай арміі Ян Баляслаў(Іван) Луцкевіч паходзіў са старога збяднелага беларускага шляхецкага роду герба “Навіна”.

Хлопчык Антон пачаў вучыцца ў гімназіі горада Лібавы (цяпер латвійскі горад Ліепая. Пасля смерці бацькі ў 1895 годзе сям’я пераехала ў Мінск, і ён разам з старэйшым братам Іванам прадоўжыў вучобу ў Мінскай гімназіі, якую скончыў у 1902 годзе. Вучыліся як дзеці ўдзельніка Крымскай вайны – на казённых коштах. Менавіта тут падлеткі пазнаёміліся з беларускім паэтам, празаікам, драматургам, публіцыстам, перакладчыкам, мастаком, удзельнікам нацыянальна-вызваленчага руху Карусём Каганцом (К.К.Кастравіцкім).

На думку біёграфа Антона Луцкевіча - Анатоля Сідарэвіча, 1897 год можна лічыць адпраўным момантам, з якога пачалася грамадская і палітычная дзейнасць будучых лідэраў нацыянальна-вызваленчага руху ў Беларусі 16-гадовага Івана Луцкевіча і 13-гадовага Антона Луцкевіча.

Пасля гэтага Антон вучыўся на фізіка-матэматычным факультэце Пецябургскага ўніверсітэта і на юрыдычным факультэце Юр’еўскага (цяпер Тартускага) ўніверсітэта. Экзамены за курс гэтых вышэйшых навучальных устаноў юнак здаў экстрэнам.

У Івана і Антона было па два дыплама аб вышэйшай адукацыі- у Івана – юрыста і археолага, у Антона – прыродазнаўцы і юрыста..

Разам з братам Іванам і іншымі студэнтамі ён выдаў ў Пецябургу “Калядную пісанку” , “Вялікодную пісанку” і іншыя работы.

З 1906 года ў 22-гадовым узросце Антон пачаў друкавацца пастаянна. Першыя яго самастойныя публікацыі з’явіліся ў газеце “Наша доля” і вельмі хутка ён стаў вядучым беларускім публіцыстам гэтай газеты. Псеўданімамі А.І.Луцкевіча ў розныя часы былі наступныя: А.Іванов, Антон Белорус, Генрык Букавецкі, Кумельган, І.Мялешка, Ів.Мялешка, Антон Навіна; крыпт. А.Л., А.Н., А.Н-А, А.Н-а, А-н-а, А-н-А, а-н-а, Б.Г, Г.Б, Г-б ээ Г., Г.В., Н., Н-а-А, Н.А, А.Л, А..N., Н.В. Але часцей за ўсё ён падпісваўся “Антон Навіна”.

АНТОН ЛУЦКЕВІЧ – ГІСТОРЫК

Нягледзячы на тое, што Антон Іванавіч не меў гістарычнай адукацыі, ён праявіў сябе ўдумлівым, таленавітым гісторыкам. Аб гэтым сведчаць дэталёвы аналіз яго работ “Эканамічная эвалюцыя і беларускі рух” (1917), “Палітычныя лёзунгі беларускага руху”(1918), “Роля моладзі ў пачатках адраджэнскага руху” “Польская акупацыя на Беларусі”(1920), “За дваццаць пяць гадоў (1903-1928): Успаміны аб працы першых беларускіх палітычных арганізацый: Беларуская рэвалюцыйная. Грамада, Беларуская сацыялістычная Грамада”, выданая ў 1928 годзе і перавыданая ў 1991 годзе. Яна прысвечана гісторыі Беларускай рэвалюцыйнай грамады і Беларускай сацыялістычнай грамады.

Большасць гэтых работ увайшла ў кнігу А.Луцкевіча. “Да гісторыі беларускага руху: Выбраныя творы”, якая выйшла ў Мінску ў 2003 годзе.

Заслугоўваюць ўвагі даследаванні Антона Луцкевіча “Статут Вялікага княства Літоўскага на фоне эвалюцыі нацыянальных адносінаў у Беларусі”(1930) і гісторыі народавольскага руху, яго рэцэнзія на кнігу В.Ластоўскага “Кароткая гісторыя Беларусі, артыкулы “Міхайла Грушэўскі” (1917), “Беларуская работа ў 1917 гаду ў межах акупацыі (1918), “Дваццатыя ўгодкі БРГ”(1923), “Да гісторыі народнага мастацтва” (1925), “Чатырохсотлецце першага кодэксу беларускага права” (1929), “Пячаткі полацкіх князёў у Беларускім музеі; да гісторыі беларускага дрэварытніцтва”(1933).

У 1930-х гадах А.Луцкевіч напісаў працу “Да гісторыі Беларускае Рэвалюцыйнае (пасля Сацыялістычнае) Грамады (Даты і факты)”, аднак яна цалкам не захавалася.

Дапытлівым чытачам часопіса “Малодосць” я раю азнаёміцца з артыкулам Антона Іванавіча “Роля моладзі ў пачатках адраджэнскага руху”. І хоць ён напісаны 87 год назад – у 1927 годзе, але ва многім гэты артыкул не страціў сваёй актуальнасці і сэнна. Толькі ўдумайцеся ў радкі, якімі пачынаецца гэтая работа:

“ Ува ўсіх народных рухах – ці то сацыяльныя, ці палітычныя, ці нацыянальныя. – авангардам грам адзянства зьяўлялася, зьяўляецца і пэўне ж заўсёды будзе зьяўляцца моладзь.

Гэта ўжо ляжыць у самой прыродзе моладзі: яна- больш, чым хто, адзіўчывая на ўсялякае гора, усялякую крыўду, усялякі здзек; Яна мае ў сабе велізарны запас нявыкарыстаных яшчэ сілаў, яна найбольш здольна захоплівацца вялікімі людзкімі ідэаламі і аддавацца ідэі да канца – безь якіх колечы своекарысных меркаванняў. безь ніякіх кампрамісаў з сваім сумленьнем. Моладзь, паколькі яна ад ранніх год не захоплена кар’ерызмам, заўсёды і ўсюды першая кідалася ў вір барацьбы за волю народаў. за вызваленне працоўных з путаў сацыяльнае няволі.

Тое ж мы бачым у беларускім руху. І тут сярод пачынальнікаў нашага Адраджэння бачым прадстаўнікоў моладзі. І тут яна адыграла сваю ролю – ролю авангарду масавага руху, якім рух беларускі выяўляецца сёння”.

(Луцкевіч А. Да гісторыі беларускага руху. Выбраныя творы – Мн, - 2003 – С.136-137).

У дадзеным артыкуле Антон Луцкевіч выступае не толькі як гісторык, але яшчэ як псіхолаг і сацыёлаг.

Большасці публікацый Антона Іванавіча пачатку ХХ стагоддзя ўласцівы крытыка аграрнай і нацыянальнай палітыкі царызма, заклік да сацыяльнага і нацыянальнага вызвалення беларускага народа.

У сваёй рабоце “Палітычныя лёзунгі беларускага руху” (1920) Антон Луцкевіч звяртае ўвагу на самыя прынцыповыя пытанні::

“Першыя арганізаваныя выступленні беларускіх адраджэнцаў адносяцца да пачатку гэтага стагоддзя (маецца на ўва ўвахе ХХ стагоддзе –Э.І.). Праўда, яшчэ і ў канцы мінулага стагоддзя былі спробы пачаць работу дзеля нацыянальнага адраджэння беларускага народу, але спробы гэтыя апрача прызываў да шанавання роднае мовы больш канкрэтных лёзунгаў не пакінулі, ды і ім не было суджана развінуцца ў шырэйшы народны рух. З гэтае прычыны мы і пачнем наш агляд эвалюцыі палітычных лёзунгаў ад тых праяваў руху, якія мелі месца ў пачатку ХХ стагоддзя.

Першае храналогічна палітычнае выступленне беларускіх адраджэнцаў становіць палітычная праграма Беларускае Рэвалюцыйнае Грамады 1903 г. – першае партыі. якая паставіла сваёй мэтай барацьбу за волю Бацькаўшчыны.

Пад той час беларускі нацыянальны рух толькі-толькі пачаў будзіцца. Актыўных сіл было мала. Толькі лічаныя адзінкі спаміж беларускае інтэлігенцыі адгукнуліся на прызывы першых сяўцоў беларускае ідэі. Народ у Беларусі, як і па ўсёй тагачаснай Расійскай дзяржаве, спаў яшчэ цяжкім сном. І толькі ад часу да часу даляталі да нас водгукі мужыцкіх бунтаў і аграрных разрухаў з Маскоўшчыны, якія станавілі запаведзь магутнага выбуху гневу народнага. І ідэйныя беларускія павадыры, таксама, як павадыры ўкраінцаў, літвінаў, латышоў, каўкаскіх народаў і пераважнае часці польскага грамадзянства,. верылі, што толькі агульнарасейская рэвалюцыя, калі разам з маскамі паўстануць проці царскага ўраду ўсе паняволеныя народы Расейскае імперыі, здолее даць волю і самаму забітаму,. бяспраўнаму, цёмнаму і неарганізаванаму беларускаму народу. Усе пачувалі патрэбу ісьці разам. А вера ў магутнасць расейскага дзяржаўнага арганізму была гэтка моцная, што ніхто й ня думаў, што рэвалюцыя магла бы таго волата разваліць, жаданую волю ўсе народы, а ў тым ліку і беларусы, бачылі ў забеспячэнні законамі Расеі іх нацыянальных правоў. ды толькі найбольш радыкальныя групы выступалі з дамаганьнямі аўтаноміі – за мясцовымі сэймамі дзеля ўладжвання культурных і эканамічных спраў краю. Такое становішча займала і Беларуская Рэвалюцыйная Грамада ў першым пачатку свайго існавання”.

(Луцкевіч А. Палітычныя лёзунгі беларускага руху://Луцкевіч А. Да гісторыі беларускага руху: выбраныя творы 0Мн. – 2003.- С.75-76) .

У заключэнні сваёй работы Антон Луцкевіч цытуе радкі з Граматы БНР 25 сакавіка 1918 года:

“Абвяшчаючы аб незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі, Рада не пакладае свае надзеі на тое, што ўсе любячыя волю народы дапамогуць беларускаму народу ў поўнай меры здзейсніць яго палітычныя дзяржаўныя ідэалы”.

Асобая тэма – “Антон Луцкевіч – гісторык беларускага друку”. Чытачам-скептыкам раю прачытаць яго работы “Гутарка і шрыфт”, “10-летні юбілей беларускай прэсы”, “Літаратурна-выдавецкая праца ў 1920 годзе”, У 400-я ўгодкі беларускага друку ў Вільні”,⁷⁷ “Справа беларускага шрыфту”, “Да 20-лецця беларускай прэсы: Жменя цыфр”, “Да гісторыі “Нашае Долі” і “Нашае нівы”, “Наша Ніва: 2 лістапада 1906 г. – 2 лістапада 1926 г.” і іншыя.

Некаторыя даследчыкі памылкова ўказваюць, што газета “Наша Ніва” указваюць, што яе выданне пачалося пасля таго, як перастала выходзіць газета “Наша Доля”, што кола яе распаўсюджання было абмежаваным, што апошні нумар “Нашай Нівы” выйшаў у 1915 годзе

У сувязі з гэтым хочацца прывесці аўтарытэтнае сведчанне самаго Антона Луцкевіча:

“Першы нумар “Нашае Нівы” выйшаў паміж 4 і 5 нумарамі яе папярэдніцы. Выдавецтва ўзяў на сябе нейкі безработны ляснічы. Абураны на ўладу за звальненне яго са службы як каталіка. – Зыгмунт Вольскі. Кіравала ім жаданне заклаўся. Нейкае даходнае прадпрыемства. Якім – судзячы паводле вялізарнае папулярнасці “Нашае Долі” - і магло б быць выданне беларускай газеты...”

Каб паўней выявіць тое значэнне, якое мела для прабуждэння беларускага адраджэнскага руху “Наша Ніва”, трэба адзначыць тыя тысячы няведаных рэдакцыі асабіста сялян і работнікаў, вучыцляў, працоўных інтэлігентаў і студэнтаў, якія слалі ёй свае карэспандэнцыі.. вершы, артыкулы дый проста пісьмы – з просьба аб раду і ідэйнае кіраўніцтва. Трэба адзначыць вялізарны ўплыў газеты на школьную моладзь – вучняў гімназіяў, Віленскае хіміка-тэхнічнае школы, Праваслаўнае духоўнае сямінарыі. Трэба адзначыць і тое, што тут атрымаў сваё “беларускае хрышчэнне” цэлы рад больш ці менш выдатных беларускіх дзеячоў, пачэсна запісаўшых сваё імя ў гісторыі беларускага адраджэнскага руху.

У 1920 годзе грам. Ант. Луцкевічам была зроблена спроба ўзнавіць “Нашу Ніву” – сьпяраша ў постаці зборніку, а пасля тыднёвіка, як было да вайны. Але толькі дзевяць нумароў было выпушчана ў гэтым новым выданні: існаваўшая тады ваенная цензура з кожнага нумару выкідала сярэднім лікам чацьвёртую частку матар’ялу. А “чуласць” яе да адносінаў беларусаў да Польшчы была такая, што слова “Польшча” дапускалася наогул толькі ў сувязі зь нейкімі хвалебнымі эпітэтамі”.

(Луцкевіч А. Наша Ніва: 2 лістапада 1906 г. – 2 лістапада 1926 г.// Луцкевіч А. Да гісторыі беларускага руху: Выбраныя творы – Мінск – 2003 – С134, 136)

ЭТНОГРАФ

На вялікі жаль, ні адзін з біёграфаў А.І.Луцкевіча не адзначае, што ён быў здольным этнографам. Аб гэтым сведчыць аналіз яго работ “Белорусы”(1909), “Навагоднія думкі; Вёска і горад”(1912), “К пытанню аб нацыянальных адносінах у Беларусі і Літве (1912)”, “Евреи в Польше”,(1912). “Народ и религия”(1916), “На дарозе да новага жыцця” і іншых.:

Прывядзем фрагменты яго брашуры “Белорусы”:

“Перепись 1897 года насчитывает в Российской империи 5 885 547 белорусов. Однако цифра эта вряд ли может считаться точной...”

Более доверия заслуживают научные исследования по этому вопросу, принадлежащие проф. Карскому, который, руководясь лингвистическими особенностями белорусов, исчисляет их количество в Белоруссии цифрой свыше 8 миллионов...

Совершенно новую эру в национальной жизни белорусов открывает собою обрусительная политика русского правительства...

Забитость и апатия – вот продукт исторических, политических и экономических условий, в которых складывалась жизнь белоруссов...

Но если при враждебном отношении со стороны наиболее влиятельных в культурном смысле народностей белорусское национальное движение всё же крепнет и развивается, если особые циркуляры и всякого рода правительственные мероприятия не в состоянии задержать его рост, то это несомненно доказывает значительную силу движения и жизненность белорусской национальности”

(Новина Антон. БЕЛОРУСЫ. Оттиск из сборника “Формы национального движения в современных государствах. – С.-Петербург – 1909 – С.1,3,5, 11).

Пасля рэабілітацыі А.І.Луцкевіча прайшло ўжо чвэрць стагоддзя, а беларускія вучоныя і выкладчыкі -этнолагі і этнографы да сённяшняга часу баяцца ўключыць ў “Хрэстаматыю па этнаграфіі Беларусі” яго артыкул “На дарозе да новага жыцця”, напісаны ў 1912 годзе. У ім ёсць такія радкі:

“Мы называем беларускі нацыянальны рух адраджэннем, але можна гаварыць аб адраджэнні, уваскрэсеньні толькі таго, што ўжо калісь нарадзілася, жыло і замёрла. У гісторыі беларусаў як нацыі мы бачым усе тры гэтыя момэнты.

Беларуская нацыя злажылася болей-меней ў пачатку нашага стагоддзя (гаворка ідзе аб XX стагоддзі – Э.І.). Яе стварылі, зліўшыся ў нацыю. колькі дужа блізкіх між сабой славянскіх плямён – крывічы, радзімічы, дрыгавічы і др., каторыя належалі да групы заходнерускіх плямён. У часе між XII – XIV стагоддзямі беларусы – ці то з добрай, ці злой волі – згуртаваліся пад уласцю Літоўскага гасударства і занялі ў ім па сваёму ліку першае месца. Тады пачалася энэргічная работа над збудаваннем сваёй цывілізацыі, і ў XIV, XV і XVI ст беларуская цывілізацыя дайшла ўжо да такой вышыні развіцця, што літвіны – народ праве чужым славянам – прынялі яе цалкам. Беларуская мова ў тым чмесе зрабілася літаратурнай і ўрадавай мовай на ўсіх беларуска-літоўскіх землях. Аб чым сведчаць вялічаныя пісанья і друкаваныя памятнікі – судовыя дакумэнты, урадовыя бумагі, пісьмы, кнігі духоўныя і навуковыя, законы і т.д. Літоўскі Статут. Гэта –налепшы сведка высокага культурнага развіцця тагачаснага беларускага грамадзянства: ад яго літвіны ўзялі нават юрыдычныя нормы. Але далейшае жыццё далейшае сацыяльна-палітычнае жыццё Беларуска-Літоўскага гасударства пайшло такой дарогай, што з XVII стагоддзем надыходзіць канец панавання беларускае мовы ня толькі чыста на літоўскай зямлі, але і на шчыра беларускай. Ужо ад Люблінскай Уніі ў Літве пачынае шырыцца польская мова, а зь ёй – польская цывілізацыя...Губляючы гэтак асобныя станы – шляхту, а за ёй памалу і мяшчанства. Беларусы як суцэльная дыферэнцыраваная нацыя гінуць. Беларускім астаецца толькі “просты” народ – сяляне.

...Работа расейцаў над дэнацыяналізацыяй беларусаў апіраецца на абрусіцельнай ваеннай службе, праваслаўнай царкве, школе, на цэлым адміністрацыйным апарате з тысячамі чыноўнікаў, прысланых з глыбіні Расеі, на перасяленьні ў Беларускі край велікарускіх сялян-старавераў і т.д.

Пералом, пераход – гэтак можна назваць канец XIX – пачатак XX стагоддзя. Нацыянальная сьвядомасць у лепшых сыноў Беларусі прабудзілася»

(Луцкевіч А. Да гісторыі беларускага руху – С.41-42, 46).

ПАЛІТОЛАГ

На жаль, як самы аўтарытэтны даследчык жыцця і творчасці А.Луцкевіча А.Сідарэвіч, так і ні адна энцыклапедыя, ні адзін даведнік не нагадваюць, што ён быў здольным палітолагам (хоць гэта навука, гэты прадмет не вывучаліся ні ў Расійскай імперыі, ні ў Савецкім Саюзе амаль да яго распада –Э.І.).

Аб гэтым сведчыць аналіз шэрагу яго работ, асабліва такіх як “Дэмакратыя, пралетарыя і нацыянальнае пытаньне”(1923), “Нацыянальнае пытанне і пралетарыят”(1924)

Аўтар работы “Дэмакратыя, пралетарыят і нацыянальнае пытанне” паўстае перад чытачамі “Маладосці” як адзін з першых а’ектыўных даследчыкаў новай эканамічнай палітыкі і новай нацыянальнай палітыкі ў СССР у пачатку 1920-х гадоў. Антон Луцкевіч слушна падкрэслівае:

“Новы перыяд у савецкай палітыцы пачаўся нядаўна. Гэта перыяд крытычнае праверкі ўсяго, што зроблена ў часе тварэння РСФСР. Побач з НЭПам (Новай эканамічнай палітыкай) мы бачым і Новую нацыянальную палітыку. І цяпер робіцца дужа сур’ёзны падход да запраўднае рэалізацыі прынцыпу, абвешчанага расейскай сацыяльнай рэвалюцыі. На першым месцы бачым прызнаньне, што нацыянальныя асаблівасці кожнага народу, яго культура – гэта

вялікая цэннасьць, якую трэба шанаваць, а ня нішчыць. У сувязі з гэтым даецца шырокі прастор культурна-нацыянальнай працы “інародцаў”, у тым ліку і беларусаў. Мала таго: нацыянальны прынцып кладзецца ў аснову перабудовы ўсяго дзяржаўнага ладу Савецкае Расеі. Замест Расейскае Рэспублікі створацца Саюз Сацыялістычных Савецкіх Рэспублік, рэспублік нацыянальных. І такім чынам намячаецца дарога да перастройкі адносінаў і паміж дзяржаўнымі народамі наогул. Саюз можа тэрытарыяльна пашырыцца ўсё далей і далей, імкнучыся абняць усе народы сьвету”

(Луцкевіч А. Да гісторыі беларускага руху. С.107).

Калі разглядаць творчую дзейнасьць Антона Луцкевіча, то трэба мець на ўвазе, што ён увайшоў у гісторыю беларускай літаратуры і беларускай культуры як самабытны культуралаг, літаратуразнаўца і літаратурны крытык. Шэраг работ гэтай творчай асобы цяжка вызначыць: ці гэта работа па культуралогіі, ці па літаратуразнаўству, ці гэта літаратурная крытыка, таму што ў адной і той жа рабоце гэтыя сферы зліты ў адно цэлае.

...КУЛЬТУРОЛАГ

Некаторыя чытачы часопіса “Малодосць” могуць сказаць:

“Чым можна даказаць вашу выснову, што Антон Луцкевіч – самабытны культуралаг”.

У гэтым можа пераканацца кожны, хто прачытае такія яго артыкулы, як “Беларускі тэатар”, “Наш культурны стан”, “Эвалюцыя краёвае культуры”, “Дасьледчыкі беларускага мастацтва”, “У справе звароту беларускае культурнае маёмасьці”, “Наш культурны рост”, “Справа беларускага шрыфту”. “Беларускі музэй ім. Івана Луцкевіча, не гаворачы ўжо аб іншых.

4 студзеня 1924 года Антон Іванавіч апублікаваў артыкул “Наш культурны рост”. Яго аўтар ганарыцца поспехамі беларускай культуры ў БССР. Прывядзем некаторыя фрагменты гэтай цікавай работы:

“Аб моцы народу гаворыць ня гэтулькі яго вонкавае жыццё, колькі ж сіла ягонага духа, колькі захаваны ў яго душы запас творчае энэргіі, выяўленьнем якое і зьяўляюцца вонкавыя формы грамадзкага жыцця. Бо гэтыя формы народ створаць у барацьбе, і яны ня зразу стаюцца ідэальнымі, ня зразу аказваюцца зусім прытарнаванымі да ўнутранага жыцця народнае душы.

З боем тварылася наша народная школа ў Заходняй Беларусі...Лічба студэнтаў-беларусаў з Зах. Беларусі ў Праксім універсітэце пераступіла ў 1923 годзе за сотню.

Тое ж бачым у Ўсходняй Беларусі. Там лічба працаўнікоў на ніве прасьветы на роднай мове і ў родным духу лічыцца ўжо тысячамі. Там тыя культурныя цэннасьці, якія ў пастаці кніжак, журналаў і г.д з такім трудом творым мы на Захадзе, - там яны створацца ў дзяржаўных установах. Як Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, як Інстытут беларускае культуры, як сэкцыя беларускае музыкі ў Маскоўскай кансерваторыі і г.д. Там, на Ўсходзе, Тврыцца беларуская навука – тая духовае страва, якой будзе карміцца ўся наша нарастаючая інтэлігенцыя, дзелючыся ёю ў свой чарод з народнымі масамі. І гэтая беларуская навука абыймае з кожным годам усё новыя галіны знаньня...

Усё ярчэй і мацней выяўляецца і фармуецца беларуская грамадзкая думка, паглыбляецца беларускі сьветапогляд у тых грубых журналах, якія пачаль выходзіць у 1923 годзе: на Ўсходзе - мясячнік “Полымя” і “Адраджэньне”...

Урэшце, буйна расьце найярчэйшае выяўленьне нацыянальнае культуры. нацыянальнае душы ў мастацкай форме – наша літаратура...

Нельга прайсці моўчкі і міма працы нашых мастакоў-пісьменнікаў як на ніве беларускае сцэны, так і на ніве беларускае музыкі...

Уся гэтая культурная праца, увесь гэты здабытак нашае творчае мысьлі – гэта знак, што пры ўсякіх абставінах, нягледзячы на няўстанную барацьбу за самае існаваньне нашага народу, наш культурны рост не спыняецца ні на адзін мамэнт. Чаго мы пазбаўлены на Захадзе, тое дапаўняе Ўсход...”

...ЛІТАРАТУРАЗНАЎЦА

Антон Луцкевіч, безумоўна, быў арыгінальным і таленавітым літаратуразнаўцам, які пісаў па-беларуску, па-руску і па-польску. Аб гэтым сведчыць аналіз яго артыкулаў “Якуб Колас”, “Янка Купала”, “Цішка Гартны”, “Максім Багдановіч”, “Алейзія З Пашкевічаў Кейрысавая (Цётка)”, “Канстанцыя Буйло”, “Зьмітрок Бядуля”, “Пуцяводныя ідэі беларускае літаратуры”, “Вязьніца Адама Міцкевіча”, “Галоўныя кірункі ў беларускай паэзіі”, лекцыя, прачытаная ў Таварыстве Беларускае Школы ў Вільні, на тэму “Істота літаратуры і яе грамадзкае значэнне”, публічная лекцыя “Напевы ліры Янкі Купалы”, “Янка Купала як прарок адраджэння” і іншыя працы.

У беларускага даследчыка А.Ліса былі ўсе падставы зрабіць выснову, што ў літаратуразнаўчым эсе Антона Луцкевіча “Пуцяводныя ідэі беларускай літаратуры” былі асэнсаваны ідэалагічныя асновы новай беларускай літаратуры.

Калі чытачы “Малодосці” азнаёмяцца з артыкуламі і зместам лекцый А.Луцкевіча аб творчасці Я.Купалы, то яны ўбачаць тэндэнцыйнасць і неаб’ектыўнасць ацэнкі Антона Іванавіча як купалазнаўцы ў артыкуле “Луцкевіч А.І.” у энцыклапедычным даведніку “Янка Купала” (Мінск, 1986). У гэтым выданні сцвярджаецца:

“З К. пазнаёміўся ў Вільні, калі працаваў у рэдакцыі “Нашай нівы”. Пісаў пра творчасць паэта з пазіцыі бурж. Дэмакратызму ў працах “Нашы песняры2 (Вільня, 1918). “Пуцяводныя ідэі беларускай літаратуры2(вільня, 1921), “Янка купала як прарок адраджэння” (Вільня, 1932), “Галоўныя кірункі беларускай паэзіі” (вільня, 1933), у артыкулах, змешчаных у бел. і польскім друку. У працах апошніх гадоў цікавіўся творчасцю К. савецкага перыяду. проціпастаўляў яе дакастр. творам”

На самой справе. яшчэ ў 1917 годзе ў артыкуле “Янка Купала” Антон Іванавіч стаў адным з першых, калі не першым літаратуразнаўцам, які даў высокую і адначасова аб’ектыўную ацэнку творчасці Янкі Купалы:

“Хаця творчасць Купалы толькі нядаўна дайшла свайго расцвету, ужо і цяпер трэба ўсім шчыра прызнаць, што Купала мае бясспорнае права насіць імя беларускага нацыянальнага песняра: ён папраўдзе заслужыў на гэта.

Незалежна ад гэтага, трэба адзначыць яшчэ адну заслугу Купалы перад беларускім народам, каторая выдзяляе яго з доўгага сцягу беларускіх паэтаў і пісьменні каў. Поруч з тым. як творчасць яго ўзбачывалася ўсё новымі тэмамі і новымі перажываннямі, той запас слоў. які купала вынес з роднай хаты, аказваўся лішне бедным. І вось, знамяніта вычуваючы дух беларускай мовы, Купала сьмела пачаў тварыць зусім новыя словы, каторыя, выражаючы найбольш тонкія адценні. Незвычайна ўзбагачалі беларускі славар, прысвайваючы беларусам масу новых паняццяў. У гэтым – адна з найбольш сур’ёзных заслуг гэтай бясспрэчна найвялікшай сілы ў беларускай літаратуры. і зусім справядліва крытыкі называюць Купалу “беларускім Шаўчэнкай”.

(Луцкевіч А. Выбраныя творы...С.49).

Характарызуючы публічную лекцыю А.Луцкевіча “Напевы ліры Янкі Купалы”, якая была прачытана 6 студзеня 1929 года і ўвашла ў яго кнігу “Адбітае жыццё , вядомы беларускі літаратуразнаўца А.Ліс справядліва заўважыў:

“Калі артыкулы А.Навіны, прысвечаныя творчасці М.Багдановіча, Ядвігіна Ш., Я.Коласа, пры ўсёй іх змястоўнай насычанасці формаю,. нагадвалі эцюды,. то першая яго публічная лекцыя пра паэзію Янкі Купалы мела характар разгорнутага даследавання (гаворка ідзе пра лекцыю на тэму “Напевы лірыкі Янкі Купалы”(1929) –Э.І.). у сціслым кантэксце жыццёвага і паэтычнага досведу Купалы крытыкам прасочаныя ўсе этапы творчасці паэта, трапна акрэсленая ідэйна-эстэтычная адметнасць творчай індывідуальнасці вялікага нацыянальнага пясняра. Даследчык акцэнтуюе ўвагу на такіх аспектах Купалавай паэзіі як

персаніфікацыя сацыяльнай крыўды беларускага мужыка ў асобе самога аўтара, увасабленне паэтам нацыянальнай ідэі, мастацкая прырода яго лірыкі”

(Ліс А. Мастацкая літаратура Заходняй Беларусі // Gloria victis! – Мінск – 2010- С.257-258)

Акрамя гэтага, Антон Іванавіч даследаваў творчасць У.Сыракомлі, Ф.Багушэвіча, В.Дуніна-Марцінкевіча, М.Гарэцкага, У.Жылкі, Н.Арсенневай, М.Чарота, У.Дубоўкі і іншых пісьменнікаў.

На польскай мове выйшлі яго працы “Праўда аб вязніцы Конрада. У сотую гадавіну працэсу філаматаў”(Вільня, 1923), “Нарадавольцы Беларусі і іх орган “Гомон” (Львоў, 1935). А.І.Луцкевіч супрацоўнічаў з газетай “Пшэглэнд Віленскі”, даваў інтэрв’ю газеце “Кур’ер Польскі”, якое завяршыў словамі “У любым выпадку Белая русь павінна быць створана як асобная дзяржаўная адзінка” (1 лістапада 1919 года –Э.І.)

Нельга не згадзіцца з наступнай думкай беларускага даследчыка Анатоля Сідарэвіча:

“Пра Луцкевіча мы кажам і як пра таленавітага літаратуразнаўцу. Ня ведаю, хто першы падзяліў гісторыю нашай літаратуры на два вялікія перыяды: да канца XVIII ст. і з канца XVIII ст. Прынамсі я такі першы падзел. Сустрэкаю ў артыкуле Луцкевіча “Прадвеснікі адраджэння” (1918). Або калі Луцкевіч вызначае этапы творчае эвалюцыі Купалы ад зборніка да зборніка (“Жалейка – “Huslar@ - “Шляхам жыцця”). то гэтая ягоная думка будзе шматкроць паўтораная, і нават аўтарства не згубіцца. Ягонае разуменне сутнасці творчае індывідуальнасці Багдановіча (“пясьняр чыстай красы”) і Купалы (“прарок адраджэння”) таксама стала агульна прынятым. Ня кожны літаратуразнаўца можа пахваліцца такімі дасягненнямі.

Дарэчы будзе сказаць, што Луцкевіч працаваў у агульным рэчышчы з літаратуразнаўцамі ў БССР. Ён не толькі ўдзельнічаў у зборніку “Якуб Колас у літаратурнай крытыцы”(1926) або ў падрыхтоўцы 2-томніка Багдановіча (1927-1928). Разглядаючы рабвіццё беларускае літаратуры ў эўрапейскім кантэксце, ён калі не першы, дык адзін з першых пачаў стасаваць да яе такія паняцці, як “імпрэсіянізм”, “рамантызм”, “рэалізм”, “нэарамантызм”, “сымбалізм”, “мадэрнізм” і г.д. (гл. артыкул “На новых шляхах”)...”

(Сідарэвіч А. Ідэалёгія крытыка Антона Луцкевіча //Луцкевіч А. Выбраныя творы: праблемы культуры...С.10).

І яшчэ. Сучасныя беларукія даследчыкі справядліва адзначаюць, што Навіна Луцкевіч сваімі росшукамі ўзбагачаў методыку беларускага літаратуразнаўства.

...ПУБЛІЦЫСТ

Антон Іванавіч па праву лічаць адным з самых папулярных, эрудыраваных і здольных беларускіх публіцыстаў, які плённа працаваў на гэтай ніве трэць XX стагоддзя (у 1906-1939 гадах).

Беларускі вучоны-філосаф У.Конан правамерна адзначаў:

“Стаўшы фактычным кіраўніком газеты, толькі за 1906-1908 гг. А.Луцкевіч апублікаваў у “Нашай Ніве” каля дваццаці артыкулаў на сацыяльна-філасофскія і палітычныя тэмы, у тым ліку “Аб свабодах”..., “Як жыў амерыканскі рабочы”, “Трэцяя Дума і інародцы”, “Колькі слоў аб грабежах і грабежцах” і інш. Ён абгрунтоўваў асновы дзяржаўнага і грамадскага ладу: усеагульная роўнасць перад законамі...; адмена саслоўных і бюракратычных прывілеяў, свабода слова і друку, свабода сходаў і саюзаў, права на правядзенне страйку...

У цыкле артыкулаў, прысвечаным сялянска-аграрнай і бюджэтнай праблематыцы, А.Луцкевіч як спецыяліст-правазнаўца крытычна прааналізаваў падатковую сістэму Расіі, прапанаваў замяніць антыдэмакратычныя пазямельны і акцызны ўскосны падатак адзіным падаходным падаткам, падтрымаў ідэю склікання нацыянальнага Сойму краю, які б без выкупу перадаў зямлю сялянам і захаваў лясны фонд, без якога сельская гаспадарка ў Беларусі разбурыцца...

Пачынаючы з 1909 года ў публіцыстыцы А.Луцкевіча на першае месца выходзіць нацыянальная праблематыка. Пра тое сведчаць загаловкі яго нашаніўскіх публікацыяў: “Аб беларускім нацыянальным адраджэнні”, “культурнае значэнне малых нацый”, “Справа аб беларускай школе ў Думе”,... “родная мова і яе культурнае значэнне”, “Наш шлях”, ...”Расія і Кітай”, “Край і народ”...

У гэтай баявой публіцыстыцы, нярэдка з’едліва крытычнай, выкрывальніцка, чсамстрыманай і дыпламатычнай, Але заўсёды дасціпнай, звернутаў адначасова да інтэлігенцыі і простага народа, абмяркоўваліся, бадай, усе аспекты ідэалогіі, палітыкі і практыкі беларускага нацыянальнага руху да рэвалюцыі 1917 года. А.Луцкевіч здолеў сінтэзаваць усе грані беларускай нацыянальнай ідэі, ставіць яе чарговыя пытанні і даваць на іх адказы, умеў вызначыць перспектывы яе развіцця”

(Конан У. Філасофія і эстэтыка нацыянальнага Адраджэння //Крыніца – 1999- № 4-5- С.31-32)

У сувязі з гэтым нельга не згадзіцца з наступнай думкай аднаго з самых таленавітых беларускіх вучоных-гісторыкаў Міхася Біча:

“А.Луцкевіч першы з беларускіх публіцыстаў пачаў прапагандаваць ідэі беларускага адраджэння ў расійскім друку. Яго артыкулы па гісторыі нацыянальнага руху беларусаў былі змешчаны ў часопісе “Московский еженедельник»»(1909 г.) і ў зборніку “Формы национального движения в современных государствах”(СПб, 1910)... Публікацыю артыкула А.Луцкевіча ў гэтым зборніку можна ацаніць як факт міжнароднага прызнання маладой беларускай нацыі.”

(Біч М. Ідэалаг і практык нацыянальнага Адраджэння // Крыніца – 1999- № 4-5- С.46)

На мой погляд, Антона Іванавіча можна лічыць публіцыстам-аналітыкам. Як ніхто іншы, ён умеў аналізаваць склаўшуюся сітуацыю і ў нават невялікіх артыкулах рабіць важныя і істотныя высновы.

Возьмем, напрыклад, невялікі артыкул “На мяжы двух гадоў”. апублікаваны Антонам Луцкевічам 25 снежня 1914 года. У ім ён акцэнтуюе ўвагу чытачоў на свядомую ацэнку падзей цяжкага года і канстатуе:

“Асабліва ўзрос і развіўся беларускі выдавецкі рух, - і гэта найлепшы знак, як узрастае нацыянальная самасвядомасць нашага народа. як ён рвецца да роднае кніжкі, роднай газэты.

З года ў год узрастае патрэба чытаць беларускае друкаванае слова. Гэта ўжо не забава – не дзеля пацехі або цікавасці – Гэта патрэба душы і сэрца. Чытаюць усё шырэйшыя і шырэйшыя кругі. А хто прачытаў усё, што дагэтуль здабыла беларуская літаратура. той жадае болей – новага.

Поруч з гэтым расце і патрэба пісаць. Узрост нацыянальнай свядомасці паклікаў да працы вялікую грамаду людзей...Нікога ўжо не дзівіць, што кніжкі друкуюцца і па-беларуску.: беларуская мова заваявала сабе пачэснае месца ў свядомасці не толькі інтэлігентаў. Але і найменш асвечаных людзей. яе прымаюць, як роўную другім.

...Беларуская мова пачынае ўбівацца памалу і туды, куды дагэтуль не пускалі.

...Цяжкі. сумны час перажывае наш народ і ўвесь край. але поруч з гэтым выяўляецца моц нашага народу. каторы не апускае ўжо рук ад першай бяды, выяўляецца і тое, што ўсе нацыі краю могуць. Калі захочуць. Працаваць у згодзе і еднасці – дзеля карысці супольнай бацькаўшчыны нашай. Нашага краю. і на гэтым апіраецца наша надзея. Што мінецца час ліхалецця і ясная зорка ўсім нам ярка засьвеціць”.

(Луцкевіч А. Выбраныя творы. С.18-19).

У 1927 годзе ў Маскве выйшаў пяты том Вялікай Савецкай Энцыклапедыі. У ім А.Навіна (А.Луцкевіч) быў названы найбольш выдатным беларускім публіцыстам.

...ПЕДАГОГ, ВЫКЛАДЧЫК, НАСТАЎНІК-МЕТАДЫСТ

А.І.Луцкевіч быў таленавітым педагогам, аўтарам цікавых выданняў для школьнікаў.

У 1916 годзе Антон Луцкевіч стаў адным з заснавальнікаў Беларускіх настаўніцкіх курсаў у Вільні, на якіх выкладаў беларускую мову. а таксама беларускай настаўніцкай семінарыі ў Свіслачы. Ён склаў курсы лекцый па фанетыцы і этымалогіі.

У 1917 годзе ён выдаў працу “Як правільна пісаць па-беларуску”. Праз год – у 1918-м Антон Іванавіч разам з Янкам Станкевічам надрукаваў “Беларускі правапіс (лацінкаю). У тым жа годзе ён апублікаваў зборнік “Нашы песняры”, які стаў падручнікам па гісторыі беларускай літаратуры.

Вось як ацэньваў гэту кнігу А.Сідарэвіч:

“Зборнік гэты можна назваць і першаю беларускаю кніжкаю літаратурнае крытыкі, і першым падручнікам беларускае літаратуры. . Яму можна прад’явіць прэтэнзіі (прыкладам, зашмат цытатаў), але зрабіўшы папраўкі на тое, што настаўнікі і дзеці не маюць хрэстаматыі, прэтэнзіі давядзецца зняць. Можна паказаць і на такі недахоп. Як адсутнасць артыкулаў аб праймаках. Але ж кніжка прысьвечана пясняром, да таго ж. у ёй гаворыцца аб прозе Я.Коласа і З.Бядулі”

(Сідарэвіч А. Луцкевічы і Луцэвіч – Мінск – 2003 – С.29)..

Але У 1919 годзе па ініцыятыве Антона Луцкевіча была арганізавана Віленская беларуская гімназія.

У 1921 годзе А.І.Луцкевіч заснаваў у Вільні Беларускую школьную раду, якая пазней злілася з Таварыствам беларускай школы, узнікшым у снежні 1921 года па ініцыятыве Б.Тарашкевіча. ш Радашковічах. Гэта Таварыства будзе змагацца за беларускую школу для беларусаў. за выкладанне беларускай мовы ў польскіх школах Заходняй Беларусі. Не трэба забываць. Што ў перыяд рэжыму сярэдняй Літвы (кастрычнік 1920- люты 1922) дзейнічалі беларускія гімназіі ў Вільні. Навагрудку, Несвіжы. Радашковічах. Гарадку, Клецку, Будславе, Гародні. Дзейнічала амаль 400 пачатковых школ. кадры для іх рыхтавалі настаўніцкія семінарыі ў Барунах(цяпер Ашмянскі раён) і Свіслачы.

У тым жа 1921-м годзе ён выдаў для беларускіх гімназій “Элементарную алгебру” Кісялёва. Робячы тым самым уклад у распрацоўку матэматычнай тэрміналогіі ў беларускай мове.

У 1929 годзе ў Вільні выйшла першая кніжка выдання Антона Луцкевіча “Адбітае жыццё: Лекцыі і стацыі беларускае адраджэнскае літаратуры”.

У нататках “Ад аўтара” ён тлумачыў прычыны і мэты выдання АЖ:

“Як вучыцелю беларускае літаратуры. мне неаднакратна дводзілася чуць нараканьні нашае школьнае моладзі дый наогул грамадзянства дый наогул грамадзянства на тое, што ў нас няма крытычных прац аб нашай літаратуры, якія давалі б глыбейшае і шырэйшае высвятленне паадзіноках маменту ў ёй. Нараканьні гэтыя – зусім справядлівыя: паскольку ў Усходняй Беларусі выходзяць паважаныя часопісі, якія шмат месца ўдзяляюць літаратурнай крытыцы. Пастольку мы ў Заходняй Беларусі бедны і такімі часопісямі, крытычнымі працамі. якія – к слову сказаць-ніхто й ня піша, бо іх няма дзе змясціць. Вось жа, каб хоць у малой меры заспакоіць гэту патрэбу, якую сцвярджалі і чысленыя слухачы публічных лекцыяў зь беларускай літаратуры. ладжаныя ці то Беларускім студэнцкім саюзам, ці Таварыствам беларускай школы ў Вільні ў [19]29 гадох, я сабраў жменю маіх стацей і прачытаных лекцыяў, зьмест якіх быў запісаны. І выпускаю гэту першую кніжку ма’х прац з галіны літаратуры пад назвай “Адбітае жыццё2. бо ж літаратура наогул. Наўа адраджэнская – асабліва. І ёсьць адбітак жыцця”.

(Луцкевіч А. Выбраныя творы...С.390)

У 1931 годзе ён быў звольнены з працы ў Віленскай беларускай гімназіі.

...ПЕРАКЛАДЧЫК

Антон Іванавіч праявіў сябе як перакладчык. У яго перакладзе на беларускую мову выдадзены “Элементарная алгебра” А.Кісялёва (Вільня, 1921), “Сусветная гісторыя. Ч.2. Сярэднявечная гісторыя” В.Остэрлёфа і Я.Шустэра (Вільня, 1921), працу М.В.Доўнар-Запольскага “Асновы дзяржаўнасці Беларусі”. Разам з Д.Дзекуць-Малеем Луцкевіч пераклаў

Новы запавет і Псалмы (Хельсінкі, 1931; Лондан, 1948), фрагмент твораў А.Герцэна.. У Цэнтральнай бібліятэцы Акадэміі навук Літвы захоўваецца рукапіс яго перакладу “Кнігі джунгляў” Р.Кіплінга.

...МЕМУАРЫСТ

Антон Луцкевіч быў цікавым мемуарыстам. Аб гэтым сведчаць яго успаміны – выданыя і нявыданыя. Сярод выданных успамінаў трэба адзначыць “25 марца 1918 году: 3 маіх успамінаў” і “За дваццаць пяць гадоў (1903-1928) Успаміны аб працы першых беларускіх палітычных арганізацый: Беларуская рэвалюцыйная грамада. Беларуская сацыялістычная грамада”, Праф.Рудольф Абіхт; жалобны ўспамін”. “Зыгмунт Нагродзкі і яго адносіны да беларусаў: Пасьмертны ўспамін”, “Ляля Мэнке: Пасьмертны ўспамін”..

ШТО ВЫКЛІКАЛА АРЫШТ ПАЛІТЫКА І ВУЧОНАГА

У канцы 1920-х-пачатку 1930-х гадоў асабліваю раздражнёнасць партыйнага кіраўніцтва ў Маскве і Мінску выклікала публіцыстыка Антона Іванавіча. У газетах “Наперад”. “Беларускі звон”, “Родны край” А.Луцкевіч крытыкаваў Іосіфа Сталіна і яго акружэнне за парушэнне ленінскіх прынцыпаў нацыянальнай і аграрнай палітыцы.

Асабліва вострай крытыцы падверглася палітыка, якую савецкае кіраўніцтва пачало ў 1929 годзе, у 1930 годзе ў артыкуле “Цень Азефа”, дзе Антон Луцкевіч адмоўна характарызаваў “правадыра ўсіх народаў” І.В.Сталіна і яго саратнікаў.

Гэты артыкул з’явіўся 12 лютага 1930 года ў газеце “Наперад” – праз дваццаць з паловай месяцаў пасля выхаду Антона Луцкевіча з турмы.

У ім былі такія радкі:

“...Но вот в руководящих сферах СССР – после смерти Ленина – начинают происходить какие-то странные вещи. Один за другим все старые сотрудники Ленина объявляются контрреволюционерами», изменниками Революции и трудовых масс» И в результате во главе всей государственной жизни види одного-единственного **Сталина** как бесспорного **диктатора**, **«красного Муссолини»**».

Диктатура вещь особо вредная, если во главе её – человек бездарный. Именно это нужно сказать о диктатуре Сталина. который своими последними шагами принуждает очень серьёзно задуматься о том, что собой представляет личность “красного Муссолини”; имеем мы здесь дело с человеком сумасшедшим или с провокатором?

...куда ведёт Сталин трудовые массы в СССР? он определённо и осознанно старается вызвать в СССР. который и так переживает тяжёлый экономический кризис, состояние **беспрерывной гражданской войны**: войны отдельных национальностей в **Москвой и московским национализмом**, который бросился душить эти национальности. Как в царские времена. И войны **стоимиллионной крестьянской массы** с городским пролетариатом. О начатой борьбе с белорусами и украинцами наши читатели уже знают; о войне, объявленной крестьянству, помещаем сегодня специальную статью (Да, в том же номере газеты “Наперад” была опублікована статья “Война с крестьянами в СССР”-Э.І.).

...Не слишком ли много **взрывного материала** готовится таким образом Сталин для взрыва нового строя, который установился в СССР. **тех достижений рабочих и крестьян**, за которые заплачено морем пролитой крови? И не встанет ли в глазах трудящихся масс СССР и старых революционных деятелей прежней...России тень самой омерзительной фигуры из жизни революционного подполья – фигуры современного Иуды – Азефа?”

У той час гэта ацэньвалася як антыкамуністычная і антысавецкая прапаганда. Пазней А.Луцкевіча вінавацілі ў тым, што ён супрацоўнічаў з будучымі фашыстамі Р.Астроўскім і Ф.Акінчыцам, хоць Антон Іванавіч даўно парваў з імі.

Людзі, якія ведалі характар Сталіна, папярэджвалі Антона Іванавіча, што гэтым ён падпісаў сабе смяротны прыгавор, таму што Сталін нікому не дараваў крытыкі ў свой адрас “Запомні”, - сказаў яму ў даверыцельнай гутарцы адзін з яго аднамыснікаў, - гэты жудасны грузін абавязкова табе адпомсціць”. Але Антон Іванавіч не хацеў верыць гэтым папярэджанням і не жадаў пакідаць горад Вільна. Пасля выхаду яго крытычнага артыкула прайшло дзевяць гадоў, а ў спісе, дадзеным супрацоўнікам НКУС БССР для арышту “неблаганадзейных асоб”, прозвішча “Луцкевіч Антон Іванавіч” стаяла першым.

АРЫШТ І СМЕРЦЬ АНТОНА ЛУЦКЕВІЧА

19 чэрвеня 1939 года ў Вільню уступілі часці Беларускага фронту Чырвонай Арміі. Адразу пачалася чыстка горада ад так званых антысавецкіх элементаў. У сувязі з гэтым вядомы беларускі гісторык Захар Шыбека адзначае самаахвярнасць Антона Луцкевіча:

“Вельмі трагічна склаўся лёс самага аўтарытэтнага дзеяча беларускага руху у Вільні. Калі ў горад уварваліся бальшавікі, Антон Луцкевіч працаваў дырэктарам Беларускага музея імя Івана Луцкевіча (памёр у 1919 г.) і выкладаў у Віленскай беларускай гімназіі. І вось гэты чалавек, якога савецкая прапаганда 30-х гадоў называла галоўным беларускім фашыстам, спрабаваў дамовіцца са сталіністамі. Пра іх справы Луцкевіч добра ведаў і ўсё ж спрабаваў. Ён свядома ахвяраваў сабой, спадзеючыся такім чынам уратаваць незалежніцкую інтэлігенцыю і тых здабыткі беларускасці, што яшчэ захоўваліся ў Заходняй Беларусі. Луцкевіча арыштавалі ўначы з 26 на 27 верасня. Арышт быў абстаўлены вялікай сакрэтнасцю. Чэкісты не хацелі, каб гэтая акцыя падарвала пракамуністычныя ілюзіі беларусаў. карнікі разлічвалі выдаць арышт за ўцёкі Луцкевіча ў Літву – тым больш, што шлях на Коўна стаў для многіх беларусаў выратавальным. Але Луцкевіч быў чалавек надта вядомы і аўтарытэтны, каб яго знікненне не заўважылі. Ужо на другі дзень да Івана Клімава (кіраўніка органаў савецкай улады ў Вільні – Э.І.) прыйшла беларуская дэлегацыя з пытаннем пра лёс свайго лідэра. Кэдэбіст (Зразумела, ён быў звязаны з НКУС, але сам не быў чэкістам. КДБ у СССР было створана толькі ў 1954 годзе –Э.І.) абяцаў адшукаць Луцкевіча, а сам адправіў вязня ў мінскі астрог, адкуль беларускі дзеяч ужо ніколі не вярнуўся”

(Шыбека З. Нарыс гісторыі Беларусі (1795-2002) – Мінск- 2003- С.307-308).

Па дадзеным самага аўтарытэтнага біёграфа Антона Луцкевіча - А.Сідарэвіча, пасля прыходу Чырвонай арміі ў Вільню А.Навіна выступіў на сходзе культурна-асветных работнікаў-беларусаў з заклікам да адраджэння беларускай школы, культуры, мастацтва. 30 верасня 1939 года ён быў арыштаваны па абвінавачванні ў контррэвалюцыйнай дзейнасці і па этапе апраўлены ў Мінск.. Рашэннем Асобай нарады пры НКУС СССР Антон Луцкевіч быў асуджаны на 6 гадоў зняволення, у час якога і памёр.

Доўгі час існавалі дзве версіі аб даце смерці А.І.Луцкевіча. Згодна адной версіі, гэта здарылася ў чэрвені 1941 года, калі эвакуіравалася на ўсход Вілейская турма, дзе яго трымалі, па другой – у 1946 годзе ў Казахстане, у Семіпалацінскай вобласці..

Кропку над “і” паставіла ў 2002 годзе М.Пярова, якая даказала, што Антон Луцкевіч памёр 23 сакавіка 1942 года ў горадзе Аткарску Саратаўскай вобласці.

(Пярова М. Ці будзе Аткарск яшчэ адным святым месцам для беларусаў? // Літаратура і мастацтва - 2002 – 8 лютага).

А.І.Луцкевіч быў рэабілітаваны ў 1989 годзе.

ПАМЯЦЬ АБ ІМ ПАВІННА ЖЫЦЬ

Такім чынам, вядомы палітык Антон Луцкевіч быў у той жа час таленавітым, арыгінальным, здольным гісторыкам, этнографам, палітолагам, культуролагам, літаратуразнаўцам, літаратурным крытыкам, публіцыстам, педагогам, выкладчыкам, настаўнікам-метадыстам, лектарам, перакладчыкам. мемуарыстам і наогул смелым чалавекам, вялікім патрыётам нашай Бацькаўшчыны.

Поўнасьцю згодзен з думкай А.Сідарэвіча, што Антон Луцкевіч стаяў у вытокаў беларускага сацыялістычнага і нацыянальна-вызваленчага руху XX стагоддзя. без якога не было бы ні БССР, ні КП(б)Б. ні КПЗБ.

Відны дзеяч рэвалюцыйнага і нацыянальна-вызваленчага руху ў Заходняй Беларусі, таленавіты польскі гісторык і публіцыст Аляксандра Рыгораўна Бергман правамерна лічыць, што заслугі Антона Луцкевіча перад беларускім адраджэнцкім рухам і беларускай культурай з'яўляюцца выдатнымі і бясспрэчнымі.

А А.Сідарэвіч з свайго боку дабаўляе:

“В этом пункте я абсолютно согласен с Александрой Бергман. Без “Нашай Доли” и «Нашай Нивы” не было бы расцвета белорусской культуры, не было бы белорусской школы и науки. И прав был Якуб Колас, назвавший А.Луцкеви душой белорусского возрождения”.

У архіве Якуба Коласа захаваўся чарнавік верша “Антону Луцкевічу”, які пры яго жыцці па, спадзяюся, зразумелым чытачам “Маладосці” прычынам, не мог быць апублікаваны. Упершыню часткова гэты верш быў апублікаваны Анатолем Сідарэвічам у часопісе “Нёман” (1990, № 7) у главах з яго кнігі “Антон Луцкевіч”. Прывядзем гэтыя радкі:

Не радасна была твая дарога, браце!
Ня соладка жылося пад царом,
Калі жандар тут быў гаспадаром,
А бедны люд, адданы на расьпяцце,
Чужынцам жыў у ўласнай сваёй хаце
Згі баючы хрыбет над дзікім дзірваном.

Замірала лета, засыхалі краскі,
А ў лясах нашых воўк зубамі ляскаў.

Прала восень ніці, навівала кросны,
А па нашым полі гойсаў вецер злосны.
Драў салому ў стрэхах, к долу гнуў дубровы.
Вартаваў нас рупна арол двухгаловы.
Ты ж. араты дбалы, малады, руплівы.
Выйшаў смела ўзорваць гоні “Нашай Нивы”.
А ты, сейбіт добры, шчыры і сумленны,
Сеяў шчодро поле, гэты грунт каменны.

Зарунелі гоні засевам жычлівым,
Толькі ж ты, араты, ты ці быў шчаслівым?

Таленавіцейшы беларускі вучоны-гісторык Міхась Біч адзначыў:

“Таталітарны рэжым не толькі фізічна знішчыў А.Луцкевіча. але і зрабіў усё, каб знішчыць добрую памяць аб ім у народа. барацьбе за адраджэнне і вызваленне якога ён прысвяціў усё сваё жыццё. За апошнія 10 гадоў хлусня выкрыта, праўда ў асноўным адноўлена” (гэта пісалася ў 1999 годзе –Э.І.).

У 1993 годзе ў Мінску створаны Фонд сацыяльных ініцыятыў і даследаванняў імя братаў Луцкевічаў.

Вядомы беларускі літаратуразнаўца і літаратурны крытык Уладзімір Казбярук выказаў сваю думку вельмі каратка:

“Аддаючы ўсяго сябе роднай Беларусі ён не дачакаўся ўдзячнасці і ад сучаснікаў, і ад некалькіх пакаленняў нашчадкаў. І сёння наш свяшчэнны абавязак паказаць нарэшце сапраўднае аблічча такога незвычайнага чалавека, якім быў Антон Луцкевіч”.

У 1999 годзе выдатны беларускі вучоны-філосаф Уладзімір Конан выказаў сваю мару такімі словамі:

“Калі ўваскрэсне Беларусь (а яна пачала пакутліва ўваскрэсаць), тады яе вялікія пакутнікі вернуцца на Бацькаўшчыну ў сваіх духоўных абліччах. І тады выдадуць усе творы Антона Луцкевіча, імем яго назавуць вуліцы, школы, музеі”.

Жыццё і дзейнасць Антона Луцкевіча дастойны таго, каб памяць аб ім назаўсёды заставалася ў сэрцах беларускай моладзі, у сэрцах усяго беларускага народа.

Эмануіл Рыгоравіч Іофе. прафесар БДПУ імя М.Танка.
доктар гістарычных навук 220 005, г.Мінск, пр. Незалежнасці, 39-90. Т.2-84-83-79